

Politikerna borde oftare söka kunskap – snarare än stöd för sina kätthästar

Dagens Nyheter den 28 maj 2022

Under femtio år som ekonom har jag haft skäl att fundera över samspelet mellan ekonomisk forskning och ekonomisk politik. En väl fungerande relation är en förutsättning för väl avvägda politiska beslut. Samtidigt är det tydligt att relationen många gånger är problematisk.

Varför är det så? Svaret är enkelt. Partiers uppfattningar om ekonomisk politik bottnar ofta i grundläggande ideologiska synsätt på statens kontra marknadens roll och på ekonomiska incitament kontra inkomstutjämnning och sociala skyddsnet.

De flesta ekonomisk-politiska beslut innebär målkonflikter. Hur mycket måste man ge avkall på ett mål för att bättre uppnå ett annat? En av de viktigaste uppgifterna för nationalekonomisk forskning är att bistå med det kunskapsunderlag som krävs för att politiker – och väljare – ska kunna göra rationella avvägningar.

Det ideala är om beslutsfattare utan förutfattade meningar uppdrar åt forskare att ta fram analysunderlag och sedan fattar beslut på grundval av dem, en bred debatt och sina egna värderingar. Men jag har bara varit med om det några få gånger. En gällde frågan i mitten av 1990-talet om svenskt medlemskap i EMU då en statlig utredning bestående av akademiska ekonomer och statsvetare fick uppdraget att utvärdera för- och nackdelar. Eftersom problemställningen var ny fanns en genuin efterfrågan på oberoende analys. Ett annat exempel är den ekonomiska hanteringen av covidpandemin: när den bröt ut, fanns en stor politisk beredvillighet att lyssna på ekonomers råd.

Men så här går det sällan till. De flesta ekonomisk-politiska frågor är gamla. Därför finns det starka ideologiska bindningar. Då letar politiker och allmänhet efter forskning som ska bekräfta redan intagna ståndpunkter snarare än efter kunskapsunderlag. Det gör det svårt för relevant forskning att få genomslag.

Ett illustrativt exempel är den aktiva arbetsmarknadspolitiken, alltså olika program för att få arbetslösa i arbete. Den sågs länge som en grundbult i den svenska arbetsmarknadsmodellen. Övertron på arbetsmarknadsprogrammen ledde under 1990-talskrisen till en närmast hejdlös expansion av dem. I den tidens debattklimat var det svårt att få – särskilt socialdemokratiska – politiker att beakta forskningsresultat om att de stora programmen både var ineffektiva för deltagarna och trängde undan reguljära jobb för andra.

I dag är problemet i stället överoptimism om privatiserade arbetsmarknadstjänster. De har av många borgerliga politiker kommit att ses som en mirakelmedicin för att snabbt göra arbetsförmedlingen mer effektiv. Dessa har inte velat ta till sig att forskningen i olika länder inte funnit stöd för att privata utförare har varit mer effektiva än statliga i arbetsmarknadspolitiken utan att det omvända snarast tycks gälla.

Ett gott samspel mellan forskning och politik kräver inte bara en efterfrågan på kunskap. Det måste också finnas ett utbud. En fråga är hur ekonomiska forskare bäst erbjuder det. Ett sätt är att verka som rådgivare i departement och myndigheter när det efterfrågas. Det är en viktig verksamhet som ger direktkontakt med praktiken och bidrar till ömsesidig förståelse mellan forskare och politiker.

Min erfarenhet är dock att sådan intern rådgivning åstadkommer ganska lite. Det är visserligen lätt att då förmedla forskningsinsikter. Men de kolliderar ofta med restriktioner på vad som anses politiskt möjligt. Ett exempel är hur många länder nu sänker drivmedelsskatterna. De flesta politiker inser förmodligen att det bara har små effekter på priserna för konsumenterna och i stället främst tillåter oljeproducenterna att ta ut högre exportpriser än som annars skulle vara möjligt. Ändå är politikerna fångade i ett spel att försöka bjuda över varandra i sådana skattesänkningar. Ingen vågar på EU-nivå driva frågan om att gemensamt avstå från dessa.

Aktivt deltagande i samhällsdebatten är sannolikt det mest effektiva sättet att få genomslag för forskningssynpunkter eftersom det tvingar politiker att offentligt förhålla sig till dem. Men det kräver uthållighet: det kan ta lång tid innan politiken påverkas. Så var till exempel fallet med förslaget om en självständig Riksbank som medel att hålla nere inflationen, vilket genomfördes i slutet av 1990-talet först efter nära femton års debatt.

Det har funnits en stark tradition i Sverige att akademiska ekonomer deltar i den offentliga debatten. Jag tänker på namn som Knut Wicksell, Gustav Cassel, Eli Heckscher, Gunnar Myrdal och Assar Lindbeck. En oroande tendens är att många yngre ekonomer fokuserar nästan uteslutande på strikt vetenskaplig produktion. Ett skäl kan vara en rädsla för att göra felaktiga bedömningar i debatten, ett annat det allt hårdare debattklimatet.

En bidragande orsak kan också vara meriteringssystemet. Enligt högskolelagen är samverkan med det omgivande samhället en viktig uppgift för forskare. Men i praktiken tar meritvärderingarna i nationalekonomiämnet liten hänsyn till det. Det är till förfång för både samhället i stort och forskningens samhällsrelevans. Jag skulle därför vilja se en annan balans.

Lars Calmfors